

ROMÁN SZEMLE.

BOGDAN—DUICĂ : BĂRNUȚIURÓL.

(B. Duică : *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*. Academia Română studii și cercetări. — *Cultura națională*. București 1924. 1—2481. l.)

I.

Amióta *Bărnăuțiu Simon* meghalt s arcképes életrajza belekerült *Vulcan József* Panteon-jába, róla sok fülbemászó dicsőeneket zengtek el, irodalmi emléket azonban, amely nevéhez méltó volna, neki senki nem emelt.

Ma még kényes dolog a kritika bonckésével nyúlni az 1848-iki eseményekhez. Mert sok oldalról történtek hibák, amelyeknek megállapítása egyéni és nemzeti érzékenységekbe ütközik.

A románság Erdélyben soha olyan csalódáson nem ment keresztül és soha a nemzet lelkesedésével és bizalmával annyira vissza nem éltek, mint 1848-ban. Ki a hibás érte? E kérdésben időszero lett volna valamely nagytudásu, tekintélyes férfiúnak hallani a megnyilatkozását, hadd lássuk: miben hibázott a nemzeti politika, vagy ezzel szemben, miben vétkeztek azok, akik ebben a harcban, a nép áldozatkészségét, vérért és pénzét úgy használták fel, hogy a nagy bizalomért, hála és elismerés helyett, a nemzetnek csak szenvedés, megaláztatás és rabiga juthatott?

Ilyen igényeket B. Duică könyve nem elégít ki. Szerző a kerethez ragaszkodik, amelyet munkája számára a Román Akadémia jelölt (studii și cercetări): Így műve nem más, mint gondos adatgyűjtés, amelynek anyaga kritikával, beilleszthető lesz majd az 1848-ki események és gondolatok nagy épületébe.

B. Duică könyve két részből áll. Az egyikben B. életével (13—136 l.), a másikban (137—187 l.) eszméivel, munkáival foglalkozik. Ezekhez járul, függetlenül (180—244 l.) a szöveg egyes részeinek megvilágítására szolgáló adattár.

Bärnuțiu Krasznamegyében, Román-Boksán született 1808-ban. Apja kántor volt. Hat éves korában, falujában kezd tanulni, ahonnan Szosomlyóra kerül. N. Károlyban végez, kitűnő eredménnyel. Balázsfalván bölcsészeti tanfolyámot és teológiát hallgat, ahol már 23 éves korában a fizika tanára lesz. 1833-ban papnak szentelik fel. 1835-ben a püspöki konzistorium jegyzői állásával tisztelik meg. 1841-ben a román nyelv tanszékét foglalja el.

Szerző érdekes adatokat közöl a száz év előtti Erdélyről, Bärnuțiu korának tanügyi viszonyairól, lángoló szeretetéről népe iránt, balázsfalvi tanuló éveiről, ahová magát vitte nagy-károlyi magyar mestere, *Köteles Sámuelnek* filozófiai elemeit, a román fejedelemségek némi hatásairól az erdélyi dolgokra, Bärnuțiu társairól, papi és tanári elveiről és működéséről, tanulmányutjáról a fejedelemségekben, ahová tanártársai is időnként el-elzarándokoltak volt, megismerni igyekezvén a testvéreket a maguk otthonában. B. Duică 1831-től 1839-ig lépésről lépésre kíséri Bärnuțiu-t, amikor ez inkább szemlélődő szerepet játszik, hogy aztán 1842 évhez jutva, az ez évbéli nyelvtörvény ügyében, mint a magyar törekvések és nemzeti gondolatok leghevesebb ellenzőjét, mint lelkes románt, de egyuttal valódi osztrák barátot mutassa be, aki az 1848-ki nagy csalódás után is, belenyugszik a végzetbe, s hűséges marad azokhoz, akikhez kezdetben szegődött.

De amig ide jutott, Bärnuțiu testileg-lelkileg sokat szenvedett, sokat türt. és sokat csalódott. A tőle hirdetett eszmék közül egyetlen-egyét sem látott megvalósulva, az ő teoriáit, gondolatait, az emberi jogokról és szabadságról, az osztrák— orosz melegágyban leperzselte a fagy, hogy népének mindebből csak reakciós zuzmora juthatott.

Bärnuțiu-nak 1831 és 1832 között; a hazai politikai áramlatokkal sikerült megismerkedni. Az 1831-ki francia eszményeknek hatását Erdélyben is megérezték. Itt szabad eszméket hirdetett *Wesselényi Miklós*, aki a románok közt is számos hallgatóra talált. Ilyen volt *Leményi* püspök is. *Suluț Sándor*, szilágy-somlyói vikárius is. Az 1834-ki országgyűlésen nagy viták indultak meg Erdély uniója felett, az anyaországgal. Az 1837-ki országgyűlésen Bärnuțiu, mint Leményi titkára, vesz részt s így a kort érdeklő kérdések tárgyalása előtte folyván, alapjában megismerhette a személyeket, az uralkodó eszméket, a

törekvéseket és célokat, amelyek az egymással küzdő erőket lelkesítették és irányították.

A balázsfalvi gör. kath. püspöki székben *Leményi János* ült, aki már kolozsvári espereskedése korában a magyar körökkel szívélyes barátságban élt, s aki Bärnuțiuval is 1842-ig hihetőleg jó viszonyban volt, mert különben B. a püspöknek, az 1837-ki országgyűlésen, alig lehetett volna magántitkára. 1832-ben azonban megváltozik a helyzet. Ekkor B. Balázsfalva eseményeinek központjába kerül s ettől fogva a politikai események sodrában tényezőként kezd szerepelni úgy annyira, hogy csakhamar a püspökkel és udvarával találja magát szemben. Az 1831—42 időben B. sok keserves tapasztalatra tett szert; különösen érintették lelkét azok a sikertelen kérelmezések, amelyekkel az erdélyi románság részéről fordultak az erdélyi Karokhoz és Rendekhez urbéri könnyítések iránt és kulturális igények kielégítéséért. Ezekben az ügyekben a románok helyzete vigasztalan volt, mert a szász képviselők nemesi jogaikhoz szívósabban ragaszkodtak, a másik két nemzetnél, a nemes kiváltságok megcsonkítását nem tűrték, sőt azokat inkább tágitani akarták, amiért már *Klein Innocentius* püspök, a megelőző században, hiába panaszkodott.

Az 1842-ki nyelvtörvény javaslat ellen a szászok a románokban kitartó fegyvertársakra találtak. Ettől fogva az unió a magyar nyelvi törekvések, valamint az 1848 április 11-én királyilag szentesített új alkotmánytörvények ellen, román és szász, az *osztrák összbirodalom eszméjeért* együtt küzdenek. Ez áramlatot Bärnuțiu már 1842-ben indítja meg azzal a *tiltakozásával*, amelyet a püspök távollétében a balázsfalvi konzisztóriumban elfogadtatott s a Kolozsvárt időző Leményi püspökhöz juttatott, hogy azt a király elé terjessze. Az 1842-ki törvényjavaslat a latin nyelv helyett, a magyar nyelvet teszi hivatalos nyelvvé, azzal a megszorítással, hogy azt minden funkcionárius tíz év alatt elsajátítani tartozik. — Így a püspök és Bärnuțiu között a kocka el volt vetve s az ellentét köztük kiélesedett.

A béke és nyugalom, a kis vidéki városban azonban egészen, 1843-ban fordult fel, jelentéktelen okból, amelyről más körülmények között még tudomást sem vettek volna az emberek. Ez az ugynevezett „*tokán pőr*“, amelynek Bärnuțiu a központjába kerül. A *nagyhétnek szerdáján Crișan József*, szeminaryumi papnövendék *tokánt evett*, ami egy papnöveldeben egy

kispapnál, el nem nézhető hiba volt, miért őt a püspök a másnapi lábmosásból kizárta. Társai azonban vele szolidaritást vállaltak s a püspöknek tartozó engedelmisséget megtagadták. Így a másnapi lábmosási templomi ünnepély botrányba fult. Crainic, a nagyprépost, Bärnuțiu,* néhány pap és tanár, a kis papok pártjára állottak. Megindult a hosszú vizsgálat, amelyben biztosokul a nagyváradai, majd Gaganetz eperjesi püspök szerepelnek. Ez a pör, amely az udvari kancelláriát is esztendőig foglalkoztatta, annyi gyűlöletet váltott ki, annyi sarat és piszkot vetett fel, hogy szétfolyó mérges anyaga a peren kívül álló elemeket is megfertőztette. A pör személyi ügyeiben politikai motívumokat: a magyarosítást, a jogok és a szabadságok tekinteteit is bele keverték, amelyek a fajgyűlölet mélyítésére szolgáltak annyira, hogy az ellenszenv, amely kezdetben tisztán Leményi személye ellen irányult, a magyar nemzet ellen fordult s a román nemzetiségi jogok és szabadságok éles harca lesz.

Ez a gyűlöletes ügy 1846-ban ért véget. Bärnuțiu-t megfosztják tanári állásától; Crainic nagyprépostot, három évi zárdai fogságra ítélték, a renitens kispapokat a szélrózsa minden irányában menesztik: a többi papot és tanárt szintén kisebb-nagyobb büntetéssel sújtották.

A következményt előre lehetett látni. A mozgalom szervezői és fenntartói ügyesen használták fel a magyarosító tüneteket: Leményi magyarbarát érzelmeit, a balázsfalvi román értelmiségnek rokonszenvezését a kisvárosban működő magyar szintársulattal szemben, stb. Szerzőt magát is megbotránkoztatja a kispapok magyar éneke:

Kis Komárom, Nagy Komárom,
Be szép kis lány ez a három!
Be szeretném az egyiket,
Három közül a szebbiket.

Bärnuțiu Sebenbe ment a jogra, elmélyedve élt tanulmányaiiban 1848-ig. Annál nagyobb sikerrel dolgoztak a szétment papnövendékek, papok és tanárok, akik a püspöki tekintély megrontására minden követ megmozdítottak, a magyar-román barátság kialakulását mindenütt megakadályozták. Balázsfalvát magyar oldalról annyira fertőzöttnek hirdették, hogy már „Kismagyarországnak” nevezték. A püspöki tábort egészen elszigetelték, hogy ami onnan került ki, nemzeti szempontból, gyanus és elfogadhatatlan volt.

Bärnuțiu Szebenben barátainak segélyeiből tartotta fenn magát s annyira nem érdekelte már a külvilág, hogy még 1848 áprilisában is *J. Mureșant* levelében arról értesíti, hogy annyira tanulmányainak él, hogy még „*ujságokat sem olvas*“, sem a gyülekezetekbe nem jár, ahol a napi eseményeket vitatják az emberek. Azt a tanácsot adja övéinek, hogy senki se járjon csak a maga esze után, hanem „*tanácskozzék város várossal, falu faluval*“, az egész nemzet egy úton járjon, szolidáris legyen. Abban a nézetben van, hogy a Bécs és Pest közötti összeütközésben nem szabad a nemzet ügyét csak a püspökökre bízni, hanem az összes románok kérelmezzék a román nemzetiség elismerését, a megfelelő népjogokat és szabadságokat. A legfontosabb kérdés az *unió ügye* volt Magyarországgal. És csodálatos dolog, hogy szerző Bärnuțiu-t a következő május 3-án mégis teljesen tájékozottnak találja minden teendőre nézve, „*őszinte schwarzgelb*“-nek állítja (95. lap), „*aki Șagunával már mindenre nézve megegyezett*“, aki hive a császárnak, „*akinek nem akar diktálni, akitől csak várni és kérni tud*“. Bärnuțiu Szebenben a szászokkal hamar tisztába jött. Ezek kitérőleg, óvatosan nyilatkoztak; hogy az általános államszervezésig nemzeti jogokról és szabadságokról nem beszélhetnek s hogy az összbirodalom alaptörvényeit előleges ígéretekkel megzavarni nem szabad.

A balázsfalvi román népgyűlés, a Szabadságmezőn, melyen Șaguna Leményi püspökkel karonfogva jelent meg, imponzans, nagyarányú volt. B. szereplését ezen a gyűlésen mindenki ismeri. Hatalmas beszéde a románság érdekeiről, a népjogokról és szabadságokról, magával ragadta a negyvenezer embert, a tömeget, amely első ízben hallhatott, az Isten szabad ege alatt, szabad szót: a rabláncok, a rabigák összetöréséről, az emberi jogokról, a zsarnokságról és sok minden egyébről, amiről egy századokon át jobbágyságban lévő néptömegnek, szebb jövő reményében, beszélhettek volt.

Bärnuțiu alakját ez a beszéd nagyra tette; nevét a hír szárnyaira vette, az ország egyik szélétől a másikra röpítette. *Ő az Unió ellen beszélt s a román nemzetnek adandó szabadságokról, jogokról, a jobbágyság és azzal járó összes terhek eltörléséről.* Szóval olyan dolgokról is, amiket a magyar nemzet már megadott s a király, V. Ferdinánd 1848 április 11-én törvényben szentesített is.

A román nemzet kívánságait 16 pontban állapítja meg a gyűlés és megalakítja a nemzeti bizottságot, amely a határozatokat a király elé vigye, elnöke Şaguna, Bărnuţiu egyik tagja. Ez a bizottság, Şaguna akadémikusodása miatt csak később került a király színe elé.

Erre vonatkozólag Bariţ egy levelében ezeket írja :

„Szégyenérzet fog el, hogy amikor egy hatalmas küldöttség felmeneteléről volt szó, ma már mennek ketten-hárman. Isten bocsássa meg Şaguna bűneit, ő az oka mindennek. Miután ő nem akar felmenni, ő tudja miért, azt szeretné, hogy mások se menjenek. Sokakat vissza is tartott azok közül, akik fel akartak menni. Minden jel arra mutat, *hogy ez az ember...*“¹ De nem folytatom s nem idézem a sok szemrehányást, amelylyel a nagy alakot, egyik legértelmesebb kortársa, érinti. Şagunát szerző maga is, ebben az időben, „rezervált“ politikusnak találja.

B. Duică könyvében azok a legérdekesebb részek, amelyek 1848 májusára s az azt közvetlenül megelőző napokra vonatkoznak. Akkor a román mozgalmasabb központok: Brassó, Szeben, Balázsfalva, Kolozsvár, Maros-Vásárhely és Nagyvárad voltak. Az uniónak, a magyar szabadságtörekvéseknek, a románok között sok híve volt, annak céljaira az emberek nyíltan a nagyobb áldozattól sem riadtak vissza. Maga Leményi pénzt és lovat adott, a balázsfalvi kanonokok egyenként 200 forinttal adóztak erre a célra. A románok között úgy indult meg a dolog, hogy az uniót, bizonyos feltételek mellett, elfogadják, ami a kolozsvári országgyűlésen keresztül is ment. A pesti regnikoláris bizottságba a románok részéről Şaguna, Leményi és Bohaţel lettek felküldve, akik a magyar nyelvet diplomáciai nyelvül is elfogadták volt. Ezek fel is utaztak Pestre.

Az unióellenes áramlat a szászoknál 1848 március 27-én már határozott alakot öltött, amikor a szász törvényhatóság kifejti programját: *feltétlen hűség a „császár“-hoz, egy „Nagy-Ausztria“, konstitucionális alapon*, amit, szerző szerint, maga Bărnuţiu is óhajtott. De hogy a románokat is megnyerhessék az ügynek, április 3-án a Szász Universitás, saját nemzeti alkotmánya fenntartásával, fontos jogok megszavazását is helyezi kilátásba, ami azonban elmaradt.

¹ Jorga : „Neamul Romănesc Literar“ 1909. május, 1. száma. M. G.

Lehet állítani, hogy Erdélyben a románok között a hangulatot az unió ellen egyedül Bärnuțiu tudta fenntartani. Első proklamációja a *román nemzethez*, amit ō Pușcariu János tolla alá diktált s amely több százezer másolt példányban cirkulált az ország legszélsőbb részeiben is, felrázott minden román lelket aléltságából és gondolkozni készítetett. Ez a kiáltvány, amelyet egy *második* követett, klasszikus mintája az e nembeli szellemi termékeknek, amelyek csak egy vérbeli forradalmár agyából kerülhetnek ki (75 l.).

A májusi napok eseményeit, a balázsfalvi gyűlés lelkesült népét s Bärnuțiu beszéde után ott kialakult közvéleményt: „*Nem kell unió!*”, szerző munkájából az olvasó hivebben fogja megismerni. Így mellőzöm az agrármozgalmat is, amely ennek a nyomában támadt, hogy a nép földet követelt, különben az úrbéri munkának azonnali megszüntetésével fenyegetőzött. Mellőzöm a mihálci fontos eseményeket is, a letartóztatásokat, a naszódi, az orláti és a balázsfalvi gyűléseket, amelyeken *Ferdinánd császárt* éltették s a határőrvidékek ezredei, az unió ellen nyilatkozva, követelték a magyar sorozás azonnali beszüntetését, minden úrbériség eltörlését, vegyes szász, román és magyar kormány alakítását, szóval a pesti magyar kormányzat további működésének megszakítását s a szebeni osztrák katonai tekintély elismerését, ami ezen szász befolyás alatt álló vidékeken be is következett. A „császár” iránti hűséget újabb esküvel erősítették meg.

Bärnuțiu, mint az ügykezelő, békéltető bizottság elnöke, mindenütt jelen volt, szónokolt, bízott és lelkesített s a katonai parancsnokság felügyelete alatt, annak útásítása szerint, a magyar hatóságoknak, a királynak az engedelmességet felmondva, forradalmi térre (revoluționari) lépett. A katonai szervezkedés is, az osztrák konstitúcióra tett eskü után, kezdetét vette. Egy-egy prefekturára 100 falu esett 3000 emberrel. A balázsfalvi I. prefektura kivételesen tízezer emberből állott. A román gárda *Clococeanu* őrnagy vezérlete alá került, megalakulása Balázsfalván *Schurter* generális előtt, román és osztrák tisztek jelenlétében történt. Ezek a dolgok, természetesen, Pesten a kormánykörökben rossz vért szültek s nagy izgatottságot keltek.

Következett a közigazgatás új alapokra való fektetése, ami a szászokkal nem mehetett simán. A katonai kommandó

kegyelt népe, természetesen, még is csak a feltétlenül megbízható szász elem volt. Hiába volt a román nemzetieknek, Bărnuțiuinak és társainak, minden őszinte felkínálkozása, hűsége, meleg vonzalma az osztrák ideálok iránt, az osztrákok még sem bíztak bennük. Előttük minden gyanus volt. A román vezetők maguk is féltek, nehogy a szászok, különösen *Jancu*-nak érintkezését *Drágossal*, Kossuth megbizottjával s a romániai forradalmárokkal, félreértsék s azt az osztrákhű román nacionálisták ellen fordítsák. Így is szenvedtek tőlük elég bánatmat, meggyanusítást, megaláztatást.

A román légiók erdélyi működéséről a prefekteknek Bécs számára *Maiorescu* Iontól összeállított jelentései, a román felkelő csapatok sok megaláztatásáról bőséges adatokat nyújtanak. *Bălcescu* párisi egyik beszédében ezt a háborút borzadályosan kegyetlennek mondja. A kocka el volt vetve. A románok közül sokan a magyar seregben küzdöttek az osztrákok ellen. Bem táborával bihari románok is törtek be a fellázdattak megfékezésére.

Szerző Bemről sok dicsérettel emlékezik meg. Lovagias kis embernek mondja, akiben nagy lélek lakozott. Erdélybe való villámszerű betörését, zseniális, gyors hadi mozdulatait, különösen dicséri. Bem Gálfalva és Medgyes közt *Puchner* generális seregét szétveri, Szeben előtt termett s mielőtt *Axente* megakadályozhatta volna, heves támadás után a várost hirtelen beveszi, hogy a román komité tagjai a szélrózsa minden irányában menekülni kényszerülnek. Maga Bărnuțiu is a Vöröstorony szoroson át román területre lép s ott oroszok kezébe került. A komité legtöbb tagja Bécsnek vette útját.

Szeben körei, mikor Bem Kolozsvárra érkezett, a lehető legnagyobb zavarba jöttek. Az oroszok behívásának eszméje *Şaguna* agyából pattant ki (122. l.), amelyet maga Bărnuțiu is elfogadott. E tárgyban *Şaguna* és *Müller Gottfried*, akik a szász és román részről, a meghatalmazást megkapván, már 1848 dec. 25-én *Lüders* orosz generálisnál Bucureşti-ben jelentkeztek is, Brassó városa már megelőzőleg, *Puchner* maga szintén, tett lépéseket ebben az irányban. Az oroszok 1849 február 1-én a vöröstoronyi szoroson át is lépték a határt.

Bărnuțiuinak, Bariņnak az oroszok behívása sok álmatlan éjszakát szerzett, erősen tartotta magát a hír, hogy ennek ára *Moldova bekebelezése lesz az orosz államtestbe*, amiben a két

hatalom meg is egyezett volna. Az orosz azonban *ingyen* ajánlotta fel szolgálatait.

Itt politikai szereplése be is végződik Bărnăușunak. Ezután csak szenvedni tud. Menekülése alatt, állítólag *szász bújtogató*sra. („după instigațiunile sașilor“), kétszer is elfogják. 1849 júniusában Bécsbe ment, ahol a császár ajkairól hallhatta a bécsi permanens bizottságnak adott kijózanító választ, hogy nincsenek jogok, szabadságok, hanem lesz önkényuralom, amelynek egyformán hódolni kell. A komité tagok pedig menjenek csak csendesén haza, nyugodjanak meg, vigasztalja meg őket szándékaik tisztasága, jóhiszemősége, hogy népüknek jót akartak.

Csalódott Jancu, Bărnăușu s mindazok, akik Balázsfalván őszintén lelkesedtek a szabadságért, a jogért, amiből nem maradt meg egyéb, mint a jobbágyi terhek eltörlése, amit a magyar már megadott volt s amit az osztrák visszacsinálni nem tudott.

1850. év elején több román notabilitás verődött össze. Céljuk volt, hogy új proпозиciókkal járuljanak a trón elé. Ezeket B. már távol lévén, nem irhatta alá. Április 14-én írott leveléből azonban kitetszik, hogy a mozgalmat, a kérelmezéseket helyesli. *„Nem tudom milyen eredménye lesz (a deputációnak), érdeme mégis nagy lehet, mert megvédi a nemzetet azoktól a rágalmaktól, amelyeket ellene a hírlapokban és a miniszterium előtt, az ellenséges nemzetek emelnek.“* A nemzetnek, hála és elismerés helyett, nagy hűsége és véradója mellett, védekeznie kellett a legilletékesebb helyen, hogy legalább becsületét menthesse meg az osztrákok, a világ előtt.

Bărnăușiu három félévet töltött a bécsi egyetemen. 1852. októberben a páviai egyetemre ment, ahonnan 1854. június havában tért vissza Bécsbe. Itt kellemetlen hírrel lepték meg, hogy valamely kis városban internálják majd. Jașiba hívták, hová tanári állás elfoglalására a bécsi kormánytól engedélyt kért. Ezt szívesen adták meg neki. Mint tanár, új hazájának 1863-ig rendkívüli szolgálatokat tett. Május 16-án szülőhelye felé való hazautaztában elhalálozott. Eltemették Román-Boksán 1863. május 21-én

* * *

Bărnăușiu politikai elvei és jogi teoriái sokkal ismeretesebbek, semhogy azokat ismertetni kellene. A nyomába lépő

politikus nemzedékek az ő arzenáljából kikölcsönzött lövegekkel dolgoztak az ellenfél ellen. Bölcsészeti és jogi munkái, gondolatai, az iskolák kézikönyveiből s az egyetemek kurzusaiból szintén ismeretesek. Szerző lelkiismeretes jegyzékét állítja össze tanügyi, nyelvtudományi, irodalmi, más tudományos, egyházi kérdésekben írt rövidebb dolgozatainak s értékeli különösen jogi és bölcsészeti munkáit, részletesen foglalkozván azzal is, hogy a szakkritika milyen véleménnyel volt és van Bărnăușiu ezen irányú munkásságáról és tevékenységéről.

A „*Deosebiri de apreciare*” című részből meggyőződünk, hogy Bărnăușiu-t sokan nem szívesen nézik az „önálló termelők” táborában. Őt az 1848-iki csalódása a politikától elkedvetlenítette s tanulmányaiba mélyedt, sokat tanult, sokat dolgozott, tele volt teoriákkal. B. Duică részletesen kimutatja, mi benne eredeti, mi nem az; kritikusai közül, eredetiségét leginkább *Maiorescu Titus* tagadja meg, *Hasdeu* Bogdán, a legnagyobb magasztalója. *Jorga* Bărnăușiu-ról úgy találja, hogy „nála a sok ködös koncepció mellett akadnak olyanok is, amelyek ma is tudnának melegíteni s maguk iránt érdeklődést kelteni.”

Bármit irjanak Bărnăușiu-ról, kétségtelen, hogy ő, a románoknál, a bölcsészet és jogtudomány legnagyobb népszerűsítője volt s e tekintetben érdemei elévülhetetlenek.

Ez volna a könyv rövidre szabott foglalata, amellyel érdemes volna bővebben foglalkozni, mert szerző úr sokat elhallgat, amiről beszélnie kellene és sokat beszél olyanról, amiről ha hallgatott volna, az úgynevezett mit sem árthatott volna vele.

Az első lapon előforduló *Punct de vedere* bevezetésben szerző úr vádolja az újabb román történetírást, hogy nem igyekezett (*Jorga* kivételével) a tömeglélek, a sociológiai hatások eredményeit értékelni; — hogy *Barițiu* egyoldalú, *Nic. Popea* és *Dr. A. Bunea* a felekezetieskedés lejtőjére csusztak, amiért a tőlük írt dolgok kifogásolhatók, ők nem teszik láthatóvá az idő méhében rejlő eszmék egész tartalmát, a mi az emberiség történetében a legfontosabb szokott lenni. Felhányja azt is, hogy az 1848-iki eseményekről keveset írtak.

Dr. Moldován Gergely.